

BOG STAFETTEN

på Det Humanistiske Fakultetsbibliotek
LÆSNING TIL LYST OG INDSIGT

Bøger udvalgt og kommenteret af lektor Anne Fastrup, IKK

Miguel de Cervantes, *Don Quixote de la Mancha* (1605, 1615)

Dette hovedværk i spansk og europæisk litteraturhistorie er et sandt overflødigshorn af litterære genrer, stilarter, klogskab og gakkede påfund. Her er noget for enhver smag. Neo-aristotelisk strengthed forenes med barok løssluppenhed, høvisk ærbarhed med folkelig djærvhed. Rammefortællingen foregår under øvrighedens radar i det spanske bondeland, langs støvede landeveje og på snuskede kroer, hvor tilfældigheden fører mennesker sammen på tværs af sociale og etniske forskelle. Undslupne galejsslaver, voldtagne kvinder og illegale immigranter får stemme og fortæller deres historie til Don Quixote og hans venner, og Cervantes roman er således med rette blevet fejret som et eksempel på litterær og social *inklusionisme*. Men i anden del, der udkommer ti år efter første del, har læserne den stakkels ridder til bedste, de ler af ham bag hans ryg og udsætter ham for både fysisk og psykisk tortur, akkurat som ville Cervantes advare om at også litteraturen har magt til at stigmatisere, ekskludere og skabe forskelle.

J.J. Rousseau, *Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes* (1755)

Budskabet i Rousseaus fortælling om den sociale, politiske og økonomiske uligheds historiske oprindelse kan opsummeres i to skelsættende udsagn: Mennesket fødes med evnen til at udvikle sig, ergo kan det hæve sig over sine medfødte bestemmelser. Samfundet er historisk, ergo kan det ændres. Mindst lige så vigtig forekommer imidlertid Rousseaus teori om den naturlige selvopholdelsesdrifts degenerering til den socialt betingede egenkærlighed. Egenkærlighed kan minde om det, som psykoanalysen og filosofien senere skulle kalde begær, et 'behov' der aldrig kan tilfredsstilles og som derfor konfronterer subjektet med en permanent oplevelse af mangel. Rousseau skildrer hvordan denne mangel tvinger menneskene til at søge andres anerkendelse, hvilket vikler dem ind i fremmedgørende og korrupperende afhængigheds- og dominansrelationer. Interessant nok var Rousseau af den overbevisning, at kvinder vender dette anerkendelsesspil til deres fordel, og at civilisationen således i sidste ende fører til "l'empire des femmes", kvindernes herredømme. Jeg har altid haft en svaghed for misogyne tænkere.

Denis Diderot, *Le Neveu de Rameau* (1761-72)

Encyklopædisten, forfatteren og kunstkritikeren Denis Diderots herostratisk berømte satire *Le Neveu de Rameau* (1761-1772) er en af

oplysningstidens mest udfordrende tekster. Hegel læste den som et billede på den fremmedgjorte ånd, Foucault som et udtryk for fornuftens iboende galskab, mens dens første læser Goethe (der også stod for den første udgivelse af teksten i 1805, i Schillers tyske oversættelse) betragtede den som en hævn mod Encyklopædiens fjender. Hertil vil jeg blot føje at satiren udgør et kors for den oplyste tanke, idet den fremstiller fremmedgørelse, identitetstab og fornedrende ufrihed som kilder til moralsk frisind, kritisk tænkning og æstetisk nyskabelse. Diderot var en eminent dialektiker.

Albert O. Hirschman, *The Passions and the Interests. Political Arguments for Capitalism before it's Triumph* (1977)

For nu snart en del år siden stødte jeg ind i denne interessante bog om kapitalismens idemæssige forhistorie skrevet af den tysk-amerikanske økonom og politiske teoretiker Albert O. Hirschman. Hirschman tager udgangspunkt i det samme spørgsmål som Weber i *Protestantismens etik og kapitalismens ånd*: Hvordan og hvorfor forvandles beskæftigelsen med penge, handel og bankvæsen til et kald? Webers svar er velkendt: den protestantiske etos. Hirschman leder efter svaret i 1600-tallets stadig mere kritiske syn på de menneskelige passioner, især det aristokratiske begær efter hæder, ære og magt. Dette kritiske syn udmønter sig efterhånden i diverse teoretiske forsøg (bl.a. hos Hobbes) på at kontrollere og tøjle passionerne, men et effektivt middel finder det 17. og det 18. århundredes tænkere imidlertid først da de opdager en *modvægt* til begæret efter ære i dødssynden *gerrighed*. Den som fokuserer på *sin fordel*, den som ønsker at gøre en god handel og øge sin formue vil se en potentiel køber, handelspartner eller investor i det andet menneske og vil derfor af egen kraft tøjle de selvhævdende og konfliktskabende passioner. Marxister vil næppe være enige i denne analyse, men Hirschmans teori om den økonomiske egeninteresses civilisatoriske effekt har stor forklaringskraft i forhold til periodens egen forståelse af passioner og interesser.

Reinhardt Koselleck, *Kritik und Krise – Eine Studie zur Pathogenese der bürgerlichen Welt* (1959)

Der kan siges meget mod Reinhardt Kosellecks Carl Schmitt-informerede syn på magt, suverænitet og politik, men denne bog forekommer mig ikke desto mindre at være noget af det mest inspirerende og tankevækkende, der er skrevet om oplysningen. Den udkommer 12 år efter Adorno og Horkheimers kulturpessimistiske *Die*

Dialektik der Aufklärung (1947) og fire år efter Cassirers neo-kantianske *Philosophie die Aufklärung* (1955), altså i en periode hvor erindringen om nazismen og indtrykket fra den kolde krig har skabt en stærk bevidsthed om demokratiets skrøbelighed. Interessen for oplysningen er således forbundet med et forsøg på at forstå, hvordan demokratiet kunne udvikle sig til totalitarisme. Mens Adorno og Horkheimer gav oplysningens ideal om naturbeherskelse skyld for Holocaust, kritiserer Koselleck oplysningen for at have skabt en apolitisk og utopisk opfattelse af det politiske, hvis historiske konsekvenser vi ser udfoldet i terrorregimet under den franske revolution. Argumentet tager udgangspunkt i den historiske adskillelse af tro/moral og politik, som den absolutistiske stat gennemførte for at standse de blodige religionskrige i kølvandet på reformationen. Adskillelsen begynder imidlertid at kollapse i og med fremkomsten af frimurerne i Tyskland og *les hommes des lettres* i Frankrig. Idet disse sociale grupper identificerer statens politik med en korrupt bestræbelse på at tilgodese særinteresser, definerer de sig i opposition til statens politiske sfære. De forsøger således at gøre sig gældende politisk ved at kritisere den *ikke*-moraliske politiske sfære ud fra privatsfærens moralske love. Det fremstår uklart, om de selv var klar over deres hykleri, eller om de rent faktisk troede at politik kan føres på et såkaldt almenmenneskeligt, moralsk grundlag. Uanset så lå deres moralske forståelse af det politiske bag den franske revolutioner, og her ligger ifølge Koselleck forklaringen på hvorfor revolutionens mænd var ude af stand til at håndtere de uenigheder, som kendetegner den politiske sfære.

Michael Fried, *Absorption and Theatricality. Painting and Beholder in the Age of Diderot* (1988)

Den amerikanske kunsthistoriker og litterat Michael Fried var ti år om at skrive denne skelsættende bog, og han publicerede i løbet af 70'erne ikke meget andet end artikeludkast til bogens tre store kapitler. Med sine kun godt 170 sider kan den ikke kaldes omfangsrig, men til gengæld er den uhyre velresearchet og –dokumenteret og har haft en enorm virkningshistorie – uanset om dens læsere har kunnet tilslutte sig analyserne eller ej. Dens tese er i grunden enkel: Fra omkring midten af 1700-tallet og frem til årene op til den franske revolution udvikler der sig i Fransk maleri og kunstkritik, navnlig hos forfatteren, kunstkritikeren og filosofen Denis Diderot, en skepsis over for teatret og det teatraliske i senbarokkens maleri. Den type maleri, som fra nu af værdsættes, kalder Fried for 'absorptivt'; det er kendetegnet ved ikke at anerkende betragterens tilstedeværelse og dermed den konvention, at maleri er til for at blive betragtet. Som begrebet antyder, kendes disse værker på, at de fremstillede personer sidder fordybet i og opslugt af forskellige gøremål og fremstår som om, betragteren ikke var til stede foran lærredet, ja undertiden ligefrem som om betragteren potentielt kan forstyrre personens koncentration og ødelægge tableau'ets sammenhængskraft. For et *tableau* bliver maleriet ifølge Fried til, når dets figurer forbinder sig med hinanden, som om de ikke blev betragtet, altså som om de var alene. Afvisningen af betragteren giver sjovt nok betragteren en ny rolle, ikke som imponeret, distant beskuer af en fjern scene, men som medvirkende og medfølende aktør i et omfattende tableau. Således kan Diderot opfordre sine læsere at gå omkring i malerens landskaber i stedet for blot at betragte dem på afstand. For Fried markerer denne samtidige udelukkelse og inddragelse af betragteren det moderne maleris fødsel.

William B Warner, *Licensing Entertainment. The Elevation of Novel Reading in Britain 1684-1750* (1998)

Romanens opkomst udgør et af de helt store emner blandt litteraturhistorikere - måske fordi romanen er og altid har været et kulturelt masseprodukt. I mange år var fortællingen, at romanen opstod i begyndelsen af 1700-tallet i og med engelske, mandlige forfattere som Daniel Defoe, Samuel Richardson og Henry Fielding. Romanen muliggjordes af den individualisme, som opstod i kølvandet på rationalismen, empirismen, puritanismen og kapitalismen. Den

amerikanske litteratur- og kulturhistoriker William B. Warner gør op med denne fortælling. Ifølge Warner skabte Richardson sine romaner, idet han udsatte kvindelige forfatteres populære, fransk-inspirerede erotiske romaner for en moralsk ”overskrivning”. Richardson forsøgte at fremstå som den moralske stemme på det bogmarked hvor kvindelige forfattere med held havde solgt deres ”pleasure-inducing novels”. Idet det lykkedes Richardson og hans tilhængere at definere romanen som en maskulin, realistisk og engelsk genre blev romanlæsningen ophøjet til en moralsk opbyggelig beskæftigelse.

M.M. Bakhtin, *The Dialogical Imagination. Four Essays* (1981)

Jeg fremhæver denne bog på grund af kapitlet om de litterære kronotoper. Kapitlet indeholder en historisk fremstilling af udviklingen i de litterære genrers måde at fremstille tiden og rummet på, og Bakhtin foretager i den forbindelse en glimrende analyse af den hellenistiske roman, ridderromanen og den barokke roman - litterære genrer hvis længde, talløse digressioner og moralske idealisme har gjort dem noget nær ulæselige for moderne læsere. Som litteraturhistoriker må jeg imidlertid gang på gang tilbage til disse romaner, fordi de har haft så stor indflydelse på den senere udvikling inden for de litterære prosa-genrer. Bakhtins kapitel er, så vidt jeg ved, et af de eneste bud på, hvordan denne ’fremmede kulturs’ abstrakte opfattelse af tid og rum skal fortolkes. Hvis det kan interessere nogen giver det god mening at læse Bakhtins kronotop-analyser sammen med Edward Caseys bog *The Fate of Place. A Philosophical History* (1997).

Thomas Bernhard, *Alte Meister*, 1985

Den østrigske forfatter Thomas Bernhards lille ’komedie’ af en roman er ligeså ætsende syrlig og skarp i sin kulturkritik og ikke mindst i sin kritik af alt østrigsk som forfatterskabets øvrige værker. Den er tilmed i sit sortsyn befriende morsom. Efterhånden som hovedpersonen Reger, en aldrende musikanmelder og –teoretiker, hvis monolog vi hører igennem den trofaste lytter Atzbacher, får skåret sig dybere og dybere ind til sagens betændte kerne bliver vi om ikke fuldkommen overbevist, så dog forført og sært berørt af den gamle mands hadefulde karakteristisk af et land, der for ham nærmer sig den fuldkomne kulturløshed, et land i moralsk, kunstnerisk og politisk opløsning. Reger og hans lytter befinder igennem det meste af fortællingen på Kunsthistorisk Museum i Wien, omgivet af de gamle mestre, som dog på ingen måde står som garant for fordums storhed. Mesterværkerne

bringer nemlig selv tvivlsomme budskaber med sig og udtrykker i Reger øjne mest af alt habsburgernes elendige smag, katolicismens forløjethed og i sidste ende den østrigske stats brutalitet og politiske deroute. Alligevel kommer han på museet hver anden dag og har i seksogtredivede år siddet på den samme bænk foran samme maleri af Tintoretto, ikke fordi dette værk undslipper kritikken, men for i disse omgivelser at kunne reflektere over de ganske få mestre, han trods alt elsker. Midt i elendigheden og det østrigske forfald, og midt i sorgen over en mistet kone, anes en bagvendt trøst og en åbning i selve beklagelsens gestus: Måske kan Reger her, uden sikkerhed for støtte fra de gamle mestre, genfinde sin integritet og sin menneskelighed.

Bartolomé og Lucille Bennassar, *Les Chretiens d'Allah. L'histoire extraordinaire des rénégats XVI-XVII siècle* (1989):

Denne bog giver et velresearchet indblik i hvordan forskellen mellem den kristne og den muslimske verden er blevet oplevet af almindelige, ofte fattige mennesker i det 16. og det 17. århundrede. Renegater var oprindeligt kristne i muslimsk fangenskab, der ikke havde udsigt til at blive frikøbt, og som derfor tog imod et tilbud om at konvertere til islam. De nordafrikanske samfund belønnede og begunstigede renegaterne, og det at konvertere til islam var således ikke bare en vej ud af slaveri, det var også ofte en vej til en bedre tilværelse end den renegaten havde haft i sit hjemland. I de muslimske nordafrikanske samfund var der ingen medfødte privilegier og et meritokrati muliggjorde at almindelige mennesker kunne avancere socialt og økonomisk i kraft af talent, flid og dygtighed.

Gilles Deleuze og Felix Guatteri, *Mille plateaux. Capitalisme et schizoprenie* (1989, do *Tusind plateauer, kapitalisme og skizofreni*, 2005)

Skønt jeg ikke selv har brugt forfatterens egensindige begreber i mit eget arbejde og aldrig selv taler om konsistensplanet, rhizomatiske netværk, legemer uden organer, deterritorialisering eller montage, så har Deleuze og Guattaris bøger og ikke mindst denne bogs vilde, eksperimenterende, non-lineære og anti-autoritære opgør med stærke traditioner i vestlig transcendent tænkning været en langvarig inspiration og udfordring. Bogen om de tusind plateauer har (for-)fulgt mig, siden jeg første gang stiftede bekendtskab med kapitlet om rhizomet. Et rhizom er et rodnet, der i modsætning til pæleroden, ikke har noget centrum, ikke har nogen styrende og samlende stamme; det består at lutter forgreninger. Rhizomet har ingen udvej, ingen centralakse, som det forsyner med næring; det har kun stadigt nye veje

og kanaler. At tænke og arbejde rhizomatisk, at tænke som græsset og ikke som træet, vil ifølge Deleuze og Guattari sige at være fri for ideen om en fælles, forklarende rod, en transcendens, en oprindelse. For så vidt bekender de sig til den uophørlige tilblivelse snarere end til det allerede skabte, til variationerne, forbindelseslinjerne, kontinuiteterne og overgangene, snarere end til identiteterne, definitionerne, de klare grænser og de sribede og organiserede rums rette linjer. Igennem hele denne labyrintiske bog opsøger og undersøger de kræfterne, der er på arbejde inden for og uden for de grænser som kulturen konstant må trække. ”Hele barokken buldrer i bunden af det klassiske”, som de siger et sted. Bogen lader i øvrigt konsekvent hånt om akademiske faggrænser og blander naturvidenskab, filosofi, humaniora og jura med en avantgardepraksis, der står i gæld til både komponister, billedkunstnere og skønlitterære forfattere fra de seneste hundrede halvtreds år. Det er 70’er-agtigt, javist, men det er stadig forrygende at tænke både med og imod.

Suraiya Faroqhi, *The Ottoman Empire and the World Around It* (2007)

I mit arbejde med det tidlige moderne Europas forhold til den islamiske verden er jeg blevet overbevist om, at Det Osmanniske Riges historie burde spille en langt mere fremtrædende rolle i historieundervisningen end det gør i dag. Dertil kommer det helt aktuelle forhold at tyrkerne selv sværmer for deres osmanniske storhedstid, og at Tyrkiet – bl.a. som følge af landets helt afgørende rolle i EU's flygtninge- og migrationspolitik – har genvundet noget af den magt og indflydelse i Europa, som Det Osmanniske Rige havde i det 16. og det 17. århundrede. Den tysk-tyrkiske historieprofessor Suraiya Faroqhi har skrevet mange bøger om Det Osmanniske Rige, og de er alle anbefalelsesværdige. I *The Ottoman Empire and the World Around It* fokuserer hun på et underbelyst felt: osmannernes forvaltning af befolkningerne i de territorier, de erobrede, deres syn på europæere samt deres behandling af de kristne der befandt sig inden for rigets grænser, hvad end der nu var tale om indbyggere, krigsfanger, galejslaver eller diplomater og handelsfolk. Uden at nedtone fjendskabet og de mange militære konfrontationer, kort sagt uden at tegne et skønmaleri peger Faroqhi på sociale og politiske fællestræk, kontakt og integration – forskellige faktorer, der til sammen godtgør at der ikke hang et jerntæppe mellem Det Osmanniske Rige og den kristne verden. Særlig interessant er et kapitel om nogle af de tanker, der lå bag tyrkernes anden belejring af Wien i 1683.

Mary Nyquist, *Arbitrary Rule. Slavery, Tyranny, and the Power of Life and Death* (2013)

I dette omfattende studie, som jeg endnu ikke har læst færdig, rejser Mary Nyquist en række relevante spørgsmål: hvorfor har filosoffer og tænkere siden antikken talt om ”politisk slaveri” (undersåtternes skæbne i et tyranni), mens de først meget sent i historien begynder at tale om fysisk slaveri? Hvorfor omtaler modstandere af enevælden sig som politiske slaver, og har det slaveri noget at gøre med europæernes transport af slaver fra Afrika til Den nye verden? Hvornår begynder diskursen om det politiske slaveri henholdsvis det fysiske slaveri at konvergere? Jeg er foreløbig nået til Nyquists analyse af den franske filosof og jurist Jean Bodins forsøg på at definere suveræniteten gennem en analogi til farens hals- og håndsret over sine børn (sic!) – en definition, der tydeligvis har krævet stor retorisk behændighed for Bodin ønskede ikke at hans *Six Livres de la république* (1575) skulle blive læst som et forsvar for tyranni.

Orhan Pamuk, *Uskyldens museum* (2011)

Blandt de mange rosende anmeldelser af Pamuks roman faldt jeg over denne sætning: ”Den rige fabrikantsøn Kemals lange, seje jagt på Füsun og hendes hjerte er noget af de smukkeste, jeg nogensinde har læst.” Sådan oplevede jeg ikke *Uskyldens museum*, som jeg læste med en blanding af vantro, skræk og fascination. Den ”lange, seje jagt” har karakter af en kvælende belejring, der langsomt presser livet ud af Füsun hvis navn selvfølgelig spiller på ”hüzün”, navnet på den melankolske stemning som ifølge Pamuk gennemtrænger Istanbuls indbyggere, gader og bygninger. Füsun er Kemals hüzün, hun inkarnerer hans svundne, men uforglemmelige storhedstid som viril forfører, hun er det traditionelle, orientalske modstykke til Kemals vestligt orienterede forlovede, Sibel, med hvem han selvfølgelig bryder. Forklædt som den gode fætter sidder han år efter år, dag ud og dag ind, i en stol i Füsuns stue, hvorfra han umærkeligt bremser al udvikling i hendes og familiens liv. Romanen ender med at Kemal får Füsun, men dagen efter bryllupsnatten omkommer hun i et biluheld der ligner et selvmord orkestreret af Kemal. I en kultur, der betragter fortiden som en storhedstid, omfavnes moderniteten ikke med glæde og stolthed. Fremskridt skal også være tilbageskridt. Kemal begærer Füsun som minde, erindring og spor af en tid som var.

Læs mere om projekt bogstafetten her: kub.kb.dk/hum – bogstafetten

